

Exportació de petroli i desenvolupament econòmic. Una tipologia*

Maria Dolors GARCIA i RAMON¹

Introducció

La utilització industrial del petroli i dels seus derivats ja és centenària, però no ha estat fins el segle XX que ha adquirit un relleu enorme com a font d'energia. En aquest camp, el seu protagonisme s'ha accentuat molt després de la segona guerra mundial, degut, en primer lloc, al creixent consum d'hidrocarburs pels països ja industrialitzats i, en segon lloc, a la demanda d'aquest producte per un nombre cada vegada més gran de països en camí d'industrialitzar-se. És evident que la baixa relativa del preu del petroli respecte d'altres fonts d'energia no va ésser aliena a aquest increment de la demanda, i, per tant, a l'augment tan ràpid de la seva participació en el subministrament mundial d'energia. Entre 1960 i 1979 la producció i el consum mundials es triplicaren, i al voltant del 85% d'aquest increment es va produir entre 1960 i 1973, en unes condicions de preus baixos relatius. Sens dubte, va ésser en aquest període quan el petroli conquerí i consolidà una posició estratègica en el marc de l'oferta energètica mundial.

El consum del petroli està en funció del nivell econòmic i del grau d'industrialització i, en canvi, la producció de petroli cru depèn exclusivament del medi físic, per la qual cosa no té cap relació amb aquells. És per això que la distribució espacial de la producció i la del consum de petroli amb prou feines coincideixen, i amb molta més raó quan es pensa que el consum massiu s'ha desenvolupat en una època en la qual el transport del cru ja no planteja problemes importants de viabilitat tècnica i econòmica. En resum, l'aprofitament d'aquest recurs energètic ha propiciat importants fluxos, el sentit i el cabal dels quals es poden veure al Quadre I i al Mapa 1, que els intenten sintetitzar a escala de les grans regions del Planeta. Particularment, destaca el dèficit enorme dels països capitals més avançats (Estats Units i Canadà, Europa occidental i Japó), que consumeixen, en conjunt, prop de les dues terceres parts de la producció mundial i n'extreuen una mica més d'una cinquena part.

Quadre I

Producció i consum de petroli cru al món per regions (1979) (en milions de barrils al dia)

	Producció	%	Consum	%	Saldo
Estats Units i Canadà	12,0	(18,7)	19,8	(30,8)	-7,8
Europa Occidental	2,0	(3,1)	14,9	(23,2)	-12,9
Japó	—	(—)	5,5	(8,6)	-5,5
URSS	11,9	(18,5)	8,9	(13,8)	+3
Europa Oriental	0,4	(0,6)	2,1	(3,3)	-1,7
Orient Mitjà ^a	24,57	(38,2)	1,75	(2,7)	+22,82
Àsia ^b	4,	(6,2)	4,9	(7,6)	-0,9
Amèrica Llatina	5,25	(8,2)	4,4	(6,7)	+0,85
Àfrica ^c	3,8	(5,9)	1,05	(1,6)	+2,75
Oceania	0,4	(0,6)	1,0	(1,6)	-0,6

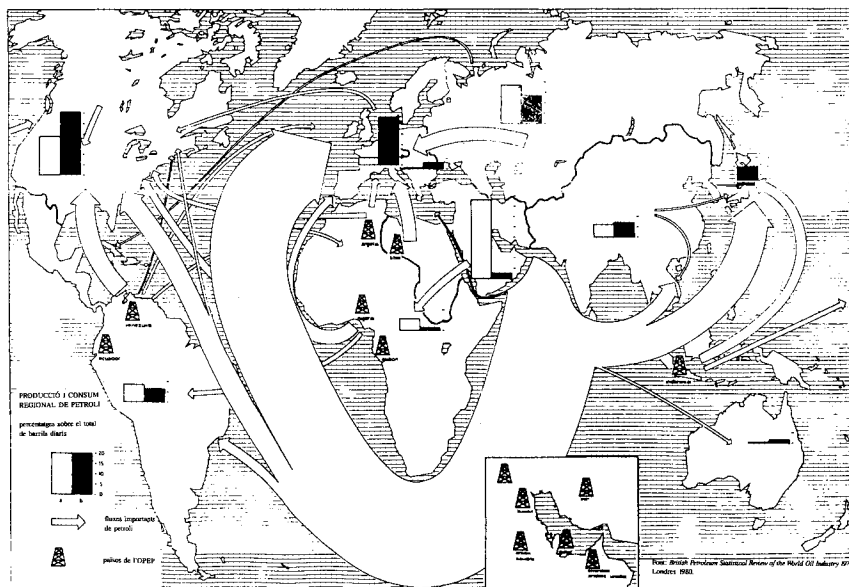
^a Inclou Aràbia Saudita, Bahrein, Egipte, Emirats Àrabs Units, Iemen, Iemen Democràtic, Iraq, Iran, Israel, Jordània, Kuwait, Líban, Líbia, Oman, Qatar, Síria, Sudan, Turquia.

^b Excepte Japó i els països asiàtics del Proper Orient, i també la part asiàtica de l'URSS.

^c Excepte Egipte, Líbia i Sudan.

Font: Agregació i elaboració de dades pròpies a partir de *British Petroleum Statistical Review of the World Oil Industry, 1979*, Londres, 1980.

Mapa 1

A partir de 1970 aquests fluxos de petroli han adquirit una transcendència econòmica particular, degut al permanent i, algunes vegades, espectacular encariment del petroli, en el qual han intervingut una sèrie de factors, dels quals cal subratllar dos. D'un cantó, el desajust entre el creixement de la demanda i el de l'oferta —més fort el de la primera que el de la segona— que es va manifestar del tot quan l'any 1970 els Estats Units es van convertir en importadors regulars i massius de cru. D'altre cantó, la fundació l'any 1960 de l'Organització de Països Exportadors de Petroli (OPEP), que en l'actualitat engloba els que produeixen les dues terceres parts del cru del món occidental i que l'exporten en una proporció molt gran. L'organisme va enfortir gradualment la posició negociadora d'aquests països i els va permetre aprofitar la situació dels mercats, cada vegada més favorable. El resultat ha estat que els preus del petroli s'han multiplicat durant els anys setanta en un procés prou conegut, i els països exportadors han pogut retenir o acumular una proporció considerable d'aquests increments de preus. En resum, els fluxos interregionals de petroli comporten uns fluxos financers inversos, molt destacables i d'importància creixent.

No tractaré, evidentment, els problemes que aquests fluxos provoquen en el normal funcionament del sistema monetari internacional i, en general, en l'estructura financera mundial. El que és important és remarcar les conseqüències que aquestes transferències de recursos tan importants d'una part a l'altra del món poden tenir sobre els nivells relatius del desenvolupament econòmic. Especialment, tractaré d'estudiar les transformacions que la possibilitat d'exportar un recurs —el petroli— i la correlativa acumulació de renda petrolera² han pogut suposar per a uns països pel que fa referència a l'aprofitament de recursos potencials nous del seu mateix territori, a la transformació o a la desaparició de recursos explotats tradicionalment. Aquest estudi, plantejat en termes generalitzadors, el tractaré sobretot en l'apartat dedicat a l'elaboració d'una tipologia de països explotadors.

Renda petrolera i model de desenvolupament

Convé aclarir algunes de les característiques d'aquest tipus d'ingrés, que incideixen en la seva possible inversió per a l'aprofitament d'altres recursos del territori. S'ha d'insistir, especialment, en el fet que els ingressos del petroli no arriben al país com a remuneració del treball o del capital nacional, sinó que hi arriben com una mena de renda econòmica col·lectiva que l'Estat s'apropia íntegrament. Per això, les transformacions induïdes per l'increment de les exportacions de petroli difereixen substancialment de les provocades per exportacions d'altres característiques, i la problemàtica del desenvolupament econòmic del països exportadors de petroli no es pot assimilar a la més general del desenvolupament a través de l'expansió de les exportacions de productes primaris. D'acord amb el model convencional, l'expansió d'un sector exportador primari en una economia poc desenvolupada amplia la seva capacitat per importar. Aquestes importacions «descobriren» l'existència d'una demanda interna solvent de certs productes i és en aquest moment que l'acumulació de capital relacionada amb les exportacions, combinada amb una adequada protecció aranzelària per part de l'Estat, pot posar en marxa una «industrialització substitutiva d'importacions».

Però el procés és diferent en el cas de països exportadors de petroli. En primer lloc, la producció del cru és pràcticament independent de les característiques de l'economia nacional (estructura poblacional, tinença de la terra, etc.). Per un cantó, l'extracció de

petroli amb prou feines absorbeix i ocupa mitjans de producció del país, ni tampoc terres en quantitat significativa. Necessita cert instrumental tècnic complex que per força s'ha d'importar de països amb un desenvolupament industrial avançat, i d'aquesta manera es diferencia dels sectors exportadors de base agrícola. D'altra banda, l'extracció de petroli només ocupa una fracció íntima de la força de treball nacional. La prospecció, perforació i instal·lació de conduccions exigeixen un peonatge nombrós, però quan ja s'ha desmuntat la sonda i s'ha col·locat l'arbre, l'extracció només requereix alguns especialistes. D'aquesta manera difereix d'economies exportadores de base agropecuària i també de les de caràcter miner. En segon lloc, i degut a aquesta dèbil o inexistent relació amb l'activitat productiva nacional, l'Estat s'apropia íntegrament els ingressos generats per l'exportació de petroli, els quals no es distribueixen ni en forma de salaris, ni de beneficis de capital, ni de renda a propietaris. Ja no cal dir que el volum d'aquesta renda petrolera depèn tant dels preus del petroli com del grau de control que cada Estat exportador ha pogut tenir sobre els seus jaciments.³ En tercer lloc, al revés del que passa a la major part dels casos, el nivell de l'activitat pròpiament nacional (agricultura, indústria, serveis, etc.) no determina el nivell d'ingressos de l'Estat, ja que la renda petrolera és una variable independent, veritablement exògena. Al contrari, el nivell de l'activitat productiva nacional depèn fortament de la manera com l'Estat empra aquesta renda petrolera provinent de l'exterior.

D'aquesta manera es configura un model de desenvolupament econòmic i social ben peculiar, en el qual l'Estat es converteix en gestor únic del recurs bàsic per al país, dotat d'un potencial econòmic gegantí que el fa autònom respecte als agents econòmics nacionals. D'un cantó, això es tradueix en una dinàmica social particular, en la qual el factor decisiu no és la relació de cada classe amb els mitjans de producció, sinó amb l'aparell de l'Estat —que és l'enllaç amb l'economia mundial d'on prové aquesta renda que ha eclipsat les anteriors fonts d'ingressos. D'altra banda, això es tradueix en un protagonisme de l'Estat molt marcat, que tendeix a reflectir-se en la hipertròfia de les seves estructures i en un consum sumptuari molt peculiar com ara la compra d'armament.⁴ Aquest comerç torna una part considerable de la renda petrolera a alguns dels països importadors de petroli, precisament els més avançats tecnològicament.

Però ni la magnitud de les estructures governamentals ni la despesa immoderada en importacions d'armament arriben ni de bon tros, a consumir la renda petrolera d'aquests països, per la qual cosa la seva major part queda disponible per a altres usos. No cal dir que la seva naturalesa dependrà sobretot del projecte polític d'aquests governs, que en certs casos serà promoure una transformació econòmica de caire capitalista, que en altres serà assentar les bases d'una societat socialista, o en uns tercers casos serà fruir de la renda petrolera i, alhora, preservar determinats valors socials tradicionals. Però aquestes pàgines pretenen subratllar que en aquest model de desenvolupament tan peculiar, existeixen d'altres condicionants —a part dels estrictament econòmics i polítics— que de fet limiten o possibiliten la llibertat de disposició d'aquesta renda per part de l'Estat, i, sobretot, que orienten el lloc i la manera com es podrà emprar. Aquests condicionants són determinants per l'extensió i les característiques físiques dels territoris dels estats, per les seves dimensions demogràfiques i per la diversificació de llurs respectives economies, és a dir, pel que els geògrafs anomenem el *medi* sobre el qual els governs exportadors de petroli tenen la possibilitat d'actuar. Segurament, aquest fenomen es veurà més bé si s'estableix una tipologia de països exportadors de petroli que tingui en compte al mateix temps les caracte-

rístiques més rellevants d'aquest medi i l'actuació de l'Estat, tipologia que es fonamentarà en les variables que apareixen al Quadre II.

Vers una tipologia dels països exportadors de petroli: Els països de l'OPEP

Els països de l'OPEP, l'any 1979, controlaven entre el 80% i el 90% de les exportacions occidentals i produïen el 48% del petroli del món —el 61% si s'exclou la producció dels països socialistes. A més, les fonts i les dades que se n'han publicat són relativament homologables. No està fora de lloc, doncs, referir-m'hi per fer un esboç d'una tipologia que sigui analíticament significativa dels països exportadors de petroli.

La riquesa petrolera i la geografia política (columnes A i F del Quadre II)

La riquesa en petroli resulta d'un accident geològic la distribució del qual pel subsòl terrestre té molt poca relació amb l'extensió del territori i la seva organització en àmbits estatals. Les fronteres polítiques cristal·litzaren, en general, abans que es descobrís la riquesa petrolera i, per tant, amb una completa independència, d'aquesta. Així, doncs, l'existència o no de pous petrolífers en un Estat és molt fortuïta i sense cap relació amb l'extensió territorial; per exemple, l'extracció de petroli proporciona uns ingressos semblants en països tan diferents en extensió com Kuwait i Líbia. S'ha de subratllar, doncs, que l'extracció de petroli —altament mecanitzada i tecnificada— no està en funció ni de l'extensió territorial ni de l'economia del país on es troben els jaciments, de manera diferent al que passa amb d'altres recursos, com per exemple el sòl conreable. Ara bé, si bé és cert que aquestes diferències no han afectat la capacitat per extreure petroli, en canvi influeixen de manera decisiva en la utilització dels ingressos que aquest petroli extret reporta als països citats.

En aquest sentit es pot afirmar que la geografia política repercuteix sobre el destí de la renda petrolera i obliga a fer una primera distinció entre els diferents països petrolers. D'un cantó, es troben àmbits estatals molt extensos —que desborden de bon tros la zona petrolera— en els quals els ingressos generats pel petroli podrien transformar els recursos i les activitats dels habitants en regions molt allunyades dels pous. D'altra banda, es troben estats petits, com els estats minúsculs del Golf, on els ingressos petrolers no podran tenir, almenys directament, aquest potencial transformador i s'hauran de gastar d'una altra manera.

Relació entre els recursos petrolers i la població: Capacitat d'absorció de la renda petrolera (columnes A, B i A/B del Quadre II)

A la columna A apareixen ordenats els països de l'OPEP segons el seu pes en l'organització i en els mercats del petroli, i reflectit pel valor absolut dels seus ingressos per aquest concepte. Però aquestes dades no són suficientment significatives i cal relativitzar-les referint-les a la població de cada país (col. B), és a dir a la relació habitants/recursos petrolers, que s'expressa numèricament a la columna A/B. Aquest quocient determina la capacitat d'absorció dels ingressos derivats del recurs petroler. Cal observar la dispari-

tat tan gran que hi ha segons els països, ja que, per exemple, en els dos casos més extrems —Qatar i Indonèsia— els ingressos de petroli per habitant són prop de 300 vegades més grans. Sense necessitat de matisar molt, apareixen dos grups principals de països.

Quadre II

Per a una tipologia dels països exportadors de petroli (membres de l'OPEP) Dades de l'any 1978

	A	B	A/B	C	D	E	F
Aràbia Saudita	34.600	8,2	4.220	55	+12.793	0	2.153.168
Iran	20.900	35,8	584	27	+4.979	230	1.648.000
Iraq	9.600	12,2	787		+1.172	72	438.446
Líbia	8.600	2,7	3.185	46	+1.024	0	1.759.540
Nigèria	8.200	80,6	102	18	3.771	27	923.768
Kuwait	8.000	1,2	6.667	45	+6.166	0	17.818
Emirats A.U.	8.000	0,8	10.000	88			83.600
Veneçuela	5.600	14,0	400	14	5.367	494	912.050
Indonèsia	4.800	136,0	35	10	1.265	96	1.904.569
Algèria	4.600	17,6	261	21	3.538	748	2.381.741
Qatar	2.000	0,2	10.000	78			11.000
Gabon	500	0,5	1.000	28			267.667
Equador	400	7,8	51	6	150	200	283.561

- A. Ingressos pel petroli l'any 1978, en milions de \$USA, segons L. MIHAILOVITX i JI. PLUCHART: *L'organisation des Pays Exportateurs de Pétrole*, París, PUF, 1980, p. 90
- B. Població estimada l'any 1978, en milions d'habitants, segons l'informe del Banc Mundial: *World Development Report 1980*, Nova York, World Bank/Oxford University Press, 1980, pp. 110-111.
- C. Els ingressos pel petroli com a percentatge del Producte Nacional Brut, calculat segons les dades del *World Development Report* citat, pp. 110-111.
- D. Compte corrent de la balança de pagaments, en milions de \$USA, calculada segons les dades del *World Development Report 1980*, pp. 134-135.
- E. Volum del deute públic exterior, en \$USA per habitant, segons el *World Development Report 1980*, pp. 138-139.
- F. Extensió en km². *Calendario Atlante de Agostini*, 1980, Istituto Geografico de Agostini, Novara.

En primer lloc, apareix un grup reduït de països amb poca capacitat d'absorció, compost per Aràbia Saudita, els estats del Golf i Líbia, en els quals els ingressos derivats del petroli per habitant arriben a alguns milers de dòlars. En general, es poden caracteritzar com a països amb població absoluta escassa, perquè una part molt gran del territori és desèrtic (Líbia o Aràbia Saudita) o perquè al mateix temps són desèrtics i petits (Qatar, Emirats). Aquests països també tenen unes economies molt poc diversificades, raó per la qual el petroli representa una fracció important del PNB (com es desprèn de la columna C), sempre per damunt del 45%, superat en casos extrems, com als Emirats o Qatar.

En segon lloc, es troben els altres països que, malgrat l'existència de diferències entre ells, obtenen uns ingressos per petroli per habitant inferiors als mil dòlars. Aquests països, que tenen una capacitat d'absorció molt elevada de la renda petrolera, tenen unes grandà-

ries de població absoluta i relativa importants, i es caracteritzen per una economia més diversificada que la del grup anterior, com ho demostra el fet que la renda petrolera representa una fracció relativament modesta del PNB, sempre per sota del 30%.

Utilització de la renda petrolera: una primera aproximació (columnes D i E del Quadre II)

Convé examinar si la capacitat d'absorció de la renda petrolera es reflecteix en el compte corrent de la balança de pagaments, que recull el saldo de tots els fluxos econòmics corrents que existeixen entre l'economia d'un país i la resta del món. En relació a aquesta variable existeixen dos tipus de països. Per un cantó, els que acumulen excedents financers —que obtenen un saldo positiu ben còmode—, entre els quals es troben països d'ingressos petrolers per persona molt alts, més l'Iraq i l'Iran amb ingressos relativament grans. Gràcies a la renda petrolera, aquests països cobreixen sense dificultat tots els seus requeriments de l'exterior sense endeutar-se —excepte el cas de l'Iran⁵— i a més acumulen excedents financers que són testimoni d'aquesta capacitat d'absorció relativament escassa.

Per un altre cantó apareix un segon tipus de països amb dèficit financer, en els quals la renda petrolera ha potenciat molt els fluxos comercials, de serveis i financers amb l'exterior, però, en canvi, no ha arribat a cobrir tots els seus requeriments. El saldo fortament negatiu del compte corrent de la balança de pagaments revela la gran capacitat d'absorció de la renda petrolera. Aquest dèficit s'ha de compensar a base de rebre inversions o de demanar préstecs, amb l'avalament que suposa la disponibilitat de petroli. En aquest sentit, és important destacar que l'orientació, política i la base social del règim no són determinants en la utilització de la renda petrolera ja que tant acumulen excedents financers Líbia com Aràbia Saudita, amb governs d'orientació ben diferent, i, en canvi, els països amb gran capacitat d'absorció gasten la renda petrolera i fins i tot els serveix per endeutar-se (columna E), també amb independència del seu règim polític.

Una tipologia final dels països de l'OPEP (veure el mapa 2)

A partir de l'anàlisi de la relació entre recursos petrolers i població i de la utilització de la renda petrolera, sorgeixen clarament tres grups de països que es diferencien de manera substantiva per les possibilitats de transformació del medi i de les activitats humanes, a partir de la renda petrolera.

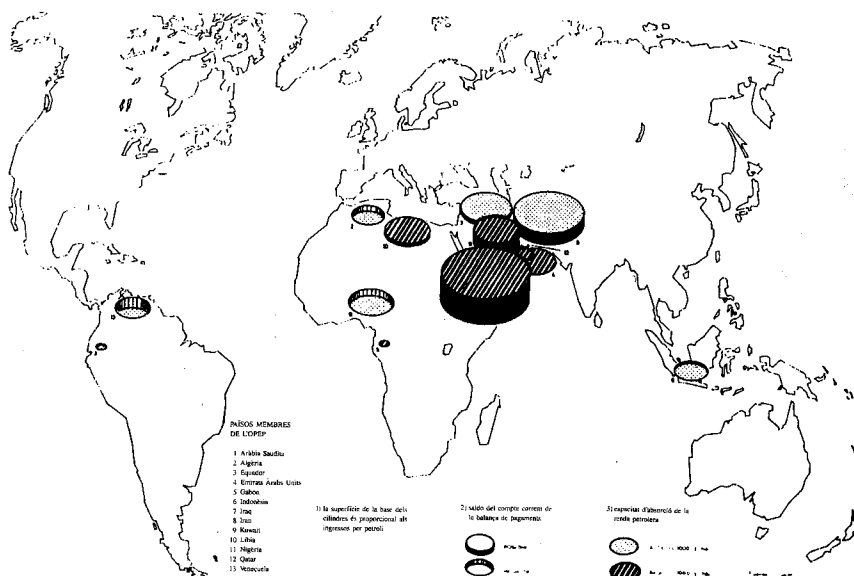
Apareix un primer grup de països compost per l'Aràbia Saudita, Kuwait, els Emirats, Qatar i Líbia, que tenen molt poca capacitat d'absorció. Es caracteritzen per disposar d'ingressos petrolers per habitant molt alts, per la diversificació de les activitats productives molt reduïda, per l'acumulació d'excedents financers importants —que revelen la incapacitat d'utilitzar localment la renda petrolera— i per no tenir cap endeutament amb l'exterior.

Un segon grup de països intermedis —constituït per Iraq, Gabon i Iran— que es caracteritzen per disposar d'uns ingressos petrolers per habitant més baixos que els del grup anterior, per tenir unes activitats més diversificades i un espai econòmic més ampli per rebre

la renda petrolera i, finalment, per acumular excedents financers considerables. Aquests excedents es combinen amb un endeutament exterior notable, sobretot en el cas de l'Iran.

Un tercer grup de països —constituït per Algèria, Veneçuela, Nigèria, Equador i Indonèsia— que es caracteritzen per uns ingressos petrolers per habitant relativament baixos i una participació en el PNB no molt alta. Les economies són diversificades i disposen d'un espai econòmic per rebre la renda petrolera molt ampli. Acusen un dèficit en el compte de la balança de pagaments molt fort, que en definitiva revela la capacitat per consumir localment la renda petrolera. Aquest dèficit es compensa o bé amb la recepció d'inversions de capital estranger (Nigèria, Veneçuela) o bé amb l'assumpció de préstecs (Veneçuela, Algèria).

Mapa 2

Conclusions

Els forts desequilibris que existeixen entre la producció i el consum de petroli determinen importants transferències de recursos financers des dels països de capitalisme avançat cap als països exportadors —la seva majoria, països perifèrics. *A priori*, aquests fluxos podrien efectuar una funció decisiva en l'evolució econòmica d'aquests països.

El sector exportador de petroli acusa unes diferències molt notables respecte als sectors exportadors més estudiats, ja que la renda petrolera es caracteritza per una independència real respecte a la resta dels recursos locals i és apropiada íntegrament per l'Estat. Aquest és el gestor únic dels ingressos d'exportació en aquest model tan peculiar de desenvolupament exportador. Tot i això, l'actuació de l'Estat està influenciada pel medi físic i humà, la qual cosa porta a establir una tipologia dels països exportadors de petroli segons, la capacitat d'absorció i d'utilització local de la renda generada per l'exportació de petroli.

Els països amb capacitat d'absorció alta, amb un espai econòmic preexistent més o menys important i una població considerable, són els que tenen més potencial de transformació de la renda petrolera. Per exemple, a Algèria, el creixement d'aquesta renda ha permès una transformació molt fonda per la via d'una industrialització iniciada pels sectors bàsics (fet que ha estat anomenat *industries industrialisantes*). S'ha d'assenyalar, de totes maneres, que malgrat certs èxits indubtables assolits, aquesta estratègia de desenvolupament ha estat objecte de crítiques de fons importants.⁶ S'ha de destacar que, tant en el cas d'Algèria com en altres de semblants, aquesta via d'industrialització ha suposat una taxa de formació de capital elevadíssima, taxa que hauria estat impossible d'assolir sense l'aportació de la renda petrolera.

És molt diferent el potencial transformador de la renda petrolera als països de capacitat d'absorció baixa: l'escassetesa de recursos humans i primitivisme de l'economia preexistent ha determinat en molts casos —i cal assenyalar sobretot els països del Golf— la incapacitat de consumir localment la totalitat de la renda petrolera i, encara més, la d'invertir-la de manera productiva. Realment, aquesta és una conclusió important perquè, si bé el potencial transformador de l'exportació de petroli és indubtable en el cas dels països amb alta capacitat d'absorció, l'acaparament d'una part substancial de la renda petrolera que genera aquesta exportació⁷ per part dels països amb capacitat d'absorció baixa motiva que una proporció gens menyspreable de la renda torni a les economies occidentals —de fet no arriba a «sortir-ne»— pel reciclatge dels anomenats «petrodòlars» en el sistema bancari mundial. De tot això resulta que, en conjunt, les possibilitats de transformació socioeconòmica d'aquest transvasament enorme de recursos financers siguin, en realitat, ben limitades i localitzades.

A. Sid-Ahmed recorre a un símil històric atrevit i planteja de manera incisiva el sentit profund d'aquesta situació quan es refereix al que ella mateixa suposa pels països àrabs:

«Le monde Arabe va-t'il connaître à quatre siècles de distance le même sort que l'Espagne subitement enrichie par l'afflux des métaux précieux en provenance du Nouveau Monde? C'est une question que l'on peut, aujourd'hui, légitimement se poser avec l'accroissement important des revenus tirés des hydrocarbures et l'affectation qui en est faite. (...) Assurée d'un

pouvoir d'achat régulier, l'Espagne négligera le développement de son économie pour se retrouver au début de ce siècle à la traîne des pays occidentaux. Le recyclage massif des revenus pétroliers arabes au sein des économies industrialisées, l'affectation de la partie consommée à des dépenses de prestige et l'absence de projet au niveau de l'ensemble arabe laissent craindre aujourd'hui la répétition de la situation espagnole et rend probable ce que l'on a appelé le "hold up" du siècle». ⁸

En resum, l'eufòria econòmica que s'ha derivat de l'exportació del petroli cru pot ésser només un miratge, un fenomen passatger que deixi com a conseqüència principal les ruïnes de formes anteriors d'exploració de recursos locals, la desintegració de gèneres de vida tradicionals sense haver posat fonaments sòlids per a un desenvolupament econòmic modern.

Notes

¹ Aquest treball va ésser publicat l'any 1982 a «Documents d'Anàlisi Geogràfica» 1, de Bellaterra, amb el títol «Exportación de petróleo y desarrollo económico».

Va ésser presentat només com una primera aproximació a un tema complex mitjançant l'elaboració d'una tipologia senzilla. Tenint en compte aquest caràcter, durant el text he prescindit de les referències bibliogràfiques concretes, tot i que tot el suport bibliogràfic i estadístic en què es fonamenta el treball, apareix relacionat al final per ordre alfabètic.

² Entenc per *renda petrolera* els ingressos que l'exportació de petroli proporcionen al país productor, la qual cosa exclou, naturalment, la part que s'apropien les companyies multinacionals.

³ Les coses han canviat de manera substancial des de l'etapa inicial de concessions a estrangers que pagaven regalies, a l'actual, en la qual en tots els països de l'OPEP la indústria de l'extracció de petroli està nacionalitzada o bé l'Estat té una participació majoritària en el seu capital.

⁴ Efectivament, els països de l'OPEP figuren entre els importadors d'armes més importants del món, tant procedents del bloc occidental com del socialista. El volum d'aquest comerç és totalment desproporcionat respecte a la grandària de llurs poblacions.

⁵ Les peculiaritats de la política financera i d'industrialització del règim imperial iranià fins a 1979 determinen aquesta situació singular d'endeutament massiu i, al mateix temps, d'acumulació d'excedents financers importants.

⁶ En aquest punt, cal veure les contribucions recents de M. Roche i de M. Nacer que apareixen citades a la bibliografia final.

⁷ Del total dels ingressos de tots els països de l'OPEP, el 53% anirà a parar a països que he qualificat de baixa capacitat d'absorció, i si només es considerés els països petrolers de l'Orient Mitjà el 67% de la renda petrolera va a països de capacitat d'absorció baixa.

⁸ Vegeu el treball de M. SID-AHMED de 1977, p. 159.

Bibliografía

BANCO MUNDIAL, 1980: *World Development Report 1980*, New York, World Bank, Oxford University Press.

BOUGEY, A., 1971: «Le pétrole: et ses incidences géographiques dans le Moyen-Orient arabe», *Revue de Géographie de Lyon*, XLVI.

BRITISH PETROLEUM, 1980: *Statistical Review of the World Oil Industry 1979*, Londres, British Petroleum.

BROOKFIELD, HC., 1975: *Interdependent Development*, Londres, Methuen.

CURRAN, DW., 1981: *La nouvelle donne énergétique*, París, Masson.

DALEMONT, EL., 1980: *L'industrie du pétrole*, París, PUF.

DURAND, D., 1978: *La politique pétrolière internationale*, París, PUF.

EL-MALLAKH, R., 1982: *Saudi Arabia: Rush to Development*, Croom, Helm.

- GAZZO, Y., 1979: *Pétrole et développement. Les cas libyen*, París, Economica.
- GHOZALI, A. et al. 1968: *Pétrole et développement économique au Moyen-Orient*, París i La Haia, Mouton.
- KATOUZIAN, H., 1979: «The Political Economy of Oil Exporting Countries», *Peuples Méditerranéens*, 8.
- MARTHELOT, P., 1980: «Grille de souveraineté et partage des profits dans les pays arabes du Golfe», *Peuples Méditerranéens*, 10.
- MEKIDECHE, M., 1980: «Le secteur des hydrocarbures: quelle contribution au développement économique et social de l'Algérie?» *Revue Tiers Monde*, 83.
- METWALLY, MM. i TAMASCHKE, H. 1980: «Oil Exports and Economic Growth in the Middle East», *Kyklos*, XXXIII, 3.
- MIHAILOVITCH, L. i PLUPART, JJ., 1980: *L'Organisation des Pays Exportateurs de Pétrole (OPEP)*, París, PUF.
- NACER M.: «National Development Policy and Regional Disparities in Algeria», comunicació presentada a la *Conference on National and Regional Development in the Mediterranean Basin*, Departament de Geografia, Universitat de Durham, abril de 1982 (en premsa).
- ROCHE, M.: «Un point de vue théorique concernant le modèle d'industrialisation de l'Algérie et ses effets sociaux et politiques», comunicació presentada a la *Conference on National and Regional Development in the Mediterranean Bassin*, Departament de Geografia, Universitat de Durham, abril de 1982, (en premsa).
- THEBERGER, R., COLLINS, C. i MERIP, 1974: *Petróleo y dependencia en Medio Oriente: Irán, Arabia Saudita y Libia*, Buenos Aires, Periferia.
- SID-AHMED, A. 1969: «Substitution d'importations et croissance: réflexion sur les tendances récentes de l'économie vénézuliennne», *Revue Algérienne*, 1
- SID-AHMED, A. 1977: «Monde arabe, un défi au développement: la transformation de la rente pétrolière en richesse productive», *L'Information Géographique*, 4.
- VIEILLE, P. 1977: «Pétrole et classe fonctionnelle. Le cas de l'Arabie Séoudite», *Peuples Méditerranéens*, 1.